

דרישכונע

בס"ד

פרשת בראשית, תשע"ז, מספר 1192

סדרי קריאת התורה מזמנם של הגאונים והראשונים

אהרן כ"ץ

המנהג הפשוט בכל ישראל שמשלימין את התורה בשנה אחת, ומתחילין בשבת שאחר חג הסוכות וקורין בסדר בראשית, בשניה אלה תולדות, בשלישית ויאמר ה' אל אברם, וקוראין והולכין על הסדר הזה עד שגומרין את התורה בחג הסוכות, ויש מי שמשלים את התורה בשלש שנים ואינו מנהג פשוט.

אין כוונתנו במאמר קצר זה לדון בסוגיה רחבה זו. נושא זה נדון בהרחבה על ידי גדולי חכמת ישראל, שהתחבטו בשאלה מה היה סדר הקריאות אצל בני ארץ ישראל. אנו מבקשים להראות ולציין את משמעות חילוקי המנהגים הללו לדיון נוסף בדברי הגמרא והתוספות במסכת מגילה.

בגמרא במסכת מגילה (דף לא) מתארת את הקריאות וההפטרות לימים המצוינים (=המיוחדים), וקובעת את הקריאה הראויה ביום השמיני של חג הסוכות.

לשון התלמוד שם: "יום טוב האחרון קורין 'כל הבכור' מצות וחוקים ובכור, ומפטירין 'ויהי ככלות שלמה'. למחר קורין 'וזאת הברכה' ומפטירין 'ויעמד שלמה'".

וכתבו התוספות שם:

למחר קרינן "וזאת הברכה" ומפטירין "ויעמד שלמה", ויש מקומות שנהגו להפטיר ב"ויהי אחרי מות משה" ושיבוש הוא, שהרי הש"ס אין אומר כן. ויש אומרים שרב האי גאון תקן לומר "ויהי אחרי מות משה" אבל אינן יודעין הסברא אמאי שנה סדר הש"ס.

אכן הרא"ש קובע (פרק ד סימן י): "והכי איתא בירושלמי והכי נהגינן".

דבר קיומם של שני המנהגים בהפטרות יום שמחת תורה הוזכר בספרות הפוסקים עד ימי ר' יעקב בן הרא"ש, שכתב בספר הטור (סימן תרס"ט) "ומפטיר במלכים ויעמוד שלמה לפני ה'", ובירושלים יש מפתירין 'ויהי אחרי מות משה' והכי מנהגנו".

פרשת "בראשית" היא הפותחת את סדר הקריאה המקובל כיום בכל קהילות ישראל. "שבת בראשית" באה אחרי שמחת התורה, שבה סיימו הקהילות את סדר הקריאה השנתי ואף פתחו בקריאת התורה מחדש, ללמוד וללמד שאין הפסקה בקריאת התורה ובלמודה.

התלמוד הבבלי מעמיד אותנו על שני מנהגים בקריאת התורה; מנהגם של בני ארץ ישראל לעומת המנהג הבבלי. זה לשון הגמרא במסכת מגילה (כט ע"ב) שבה נחלקו רב ושמואל בשאלה איזו פרשה קורין ב"שבת שקלים", האם את פרשת הקרבנות שבפרשת "פינחס" או את חובת השקלים שבפרשת "כי-תשא"? והגמרא מסבירה ש"פרשת שקלים" יכולה לחול בזמן הקריאה של ספר במדבר, לבני ארץ ישראל הקורין את התורה בשלש שנים.

חילוקי המנהגים שבין בני ארץ ישראל ובין בני בבל נהגו קרוב לוודאי לאורך כל תקופת הגאונים וראשית תקופת הראשונים. הנוסע בנימין מטודלה מספר שהוא מצא במצרים שני בתי כנסת שונים; באחד נוהגים כמנהג בני ארץ ישראל ובאחר כמנהג אנשי בבל. באחד מסיימים את התורה כמו שעושים בספרד בכל שנה ושנה, ואילו במנהג השני עושים מכל סדרה ג' סדרות. אף על פי כן יש להם מנהג להתחבר ביום שמחת התורה, ולקרוא ביום זה ביחד. רבי אברהם יערי, המתאר בפתח ספרו על שמחת תורה (תולדות חג שמחת תורה, ירושלים תשכ"ד, עמ' 15) את עדותו זו של רבי בנימין מטודלה, מסביר שביום שמחת תורה היו בני ארץ ישראל שחיו בקהיר הולכים לבית הכנסת של הבבלים, על מנת להיות שותפים עמם ביום שמחת התורה.

כדאי להוסיף שגם הרמב"ם בחיבורו הגדול "משנה תורה" (הלכות תפילה, פרק יג הלכה ה) מציין את שני המנהגים הללו:

* הרב אהרן כ"ץ הוא ראש כולל הלכה במכון הגבוה לתורה, אוניברסיטת בר אילן.

זאת נראה לנו שגם הם קראו ביום אחרון של חג הסוכות בפרשת "וזאת הברכה".

כך מצינו בספר אבודרהם (הלכות יום שמיני ושמחת תורה):

למחר (יום אחרון של חג, א"כ) מתפללין כמו ביום שלפניו ומוציאין ג' ספרים וקורין באחד חמשה בפרשת "וזאת הברכה". קורא עם הארבעה עד "ואתה על במותימו תדרוך". וחוזר וקורא גם החמישי שהוא המסיים בתחלת "וזאת הברכה" עד "לעיני כל ישראל". והטעם לפרשה זו ע"ש ששלמה המלך ברך את ישראל בשמיני של חג שנאמר (מ"א ח:יד) "ויברך את כל קהל ישראל" וגו'. לכך קורין בתשיעי ספק שמיני הברכה שברך משה את ישראל. ובשני קורא מתחיל "בראשית" עד "אשר ברא א- להים לעשות". ובשלישי קורא המפטיר כמו אתמול ומפטיר בתחיל "יהושע" ויהי אחרי מות משה" עד "כי עמך ה' א-להיך בכל אשר תלך" (א:ט).

למדנו אם כן שפרשת "וזאת הברכה" ראויה הייתה להיות נקראת ביום האחרון של חג הסוכות לא רק לנוהגים לקרוא בתורה ולהשלימה בכל שנה ולסיימה באחרון של חג הסוכות, אלא גם לנוהגים בסדר ארוך יותר של קריאת התורה. הנוהגים לסיימה בכל שנה הפטירו ביום זה בספר יהושע בפרק הראשון העוסק, כאמור, בחילופי ההנהגה בישראל אחרי מות משה, והנוהגים לקרוא במשך למעלה משלוש שנים קראו בתורה ביום אחרון של חג הסוכות בפרשת "וזאת הברכה", אך הפטירו בפרידת המלך שלמה מן העם אחרי בניין הבית אשר בנה שלמה לשם אלוקי ישראל.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן

בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>

כתובת המייל של הדף:

dafshv@mail.biu.ac.il

יש לשמור על קדושת העלון

עורכים: פרופ' עמוס פריש ופרופ' יוסף עופר

עורכת לשון: רחל הכהן שיף

גם הרמב"ם מזכיר את דבר קיומם של שני מנהגים בקריאת ההפטרה של אחרון של סוכות. כך כתב (בהלכות תפילה ונשיאת כפים פרק יג הלכה יב): "וביום טוב אחרון קורין 'כל הבכור' ומפטירין 'ויהי ככלות שלמה', ולמחר קורין 'וזאת הברכה' ומפטירין 'ויעמוד שלמה', ויש מי שמפטירין 'ויהי אחרי מות משה', ובשאר ימות החג קורין בקרבנות החג".

ונראה להסביר נקודה זו. כנראה שלפי כל המנהגים קראו ביום אחרון של חג הסוכות את פרשת "וזאת הברכה", אך הטעמים לכך היו שונים. יש שנהגו לקרוא ביום שמחת תורה את פרשת "וזאת הברכה" כיוון שהנהיגו לקרוא את כל התורה במשך שנה אחת ורצו לקבוע מועד מתאים וקבוע ליום סיום קריאת התורה ולתחילת קריאתה מחדש. החלק הראשון של חודש תשרי משופע במועדות הקבועים מן התורה: ראש השנה, יום הכפורים וחג הסוכות, שהקריאה בהם צריכה לבטא את החובה לקרוא במועדות את הקריאה הקשורה לתוכנו של המועד, שכן משה תיקן להם לישראל שיהיו קורין בפסח קריאה הקשורה לפסח, בעצרת קריאה הקשורה לחג השבועות, וכך בכל מועד ומועד. כך הקריאות הקשורות לימי ראש השנה, יום הכיפורים וחג הסוכות מבטאות את נושאו של אותו היום. המועד הקבוע האפשרי לציון סיום הקריאה השנתית של התורה הוא יום אחרון של חג הסוכות, שבו כבר באו לידי ביטוי קודם לכן כל הנושאים הקשורים למועדים. על כן הוקדש יום זה בתקנה קדומה כיום המציין את סיום הקריאה השנתית. ההפטרה המבטאת את סיום קריאת התורה, וקשורה לנושא של פרשת "וזאת הברכה" המסתיימת בהחלפת משמרות ההנהגה של עם ישראל בין משה ויהושע, היא הפרק הראשון בספר יהושע הפותח בפסוקים הנוגעים לנושא זה. כך פותח ספר יהושע:

וְיְהִי אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד ה' וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי יְהוֹשֻׁעַ בְּיָמָיו מִשְׁרַת מֹשֶׁה לֵאמֹר. מֹשֶׁה עֶבְדִּי מֵת וְעַתָּה קוּם עֲבֵר אֶת-הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְכָל-הָעָם הַזֶּה אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לָהֶם לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל.

ברור אם כן שמסיימי התורה בשנה אחת קראו ביום האחרון של חג הסוכות את הפרשה האחרונה הנקראת במעגל השנתי - את פרשת "וזאת הברכה", והפטירו בעניין הקשור לה; תחילת הנהגת העם על ידי יהושע אחרי מות משה עבד ה'.

אך כאמור, לא בכל קהילות ישראל נהגו לסיים את קריאת התורה בכל שנה. ועם